

Georg G. Iggers

UVOD

S engleskog jezika preveo: **Marko Lovrić** [povijest]

UVODNE NAPOMENE

Ovaj članak zamišljen je kao uvod u djelo koje nastoji naglasiti određene važne trenutke u zapadnjačkoj historiografiji počevši od prve polovice 19. stoljeća. Ovaj uvod nastoji prikazati važne promjene u historiografskoj misli i praksi toga razdoblja. Početak 19. stoljeća dobra je početna točka jer se tada javljaju fundamentalne inovacije koje oblikuju povijest kao akademsku disciplinu sa specifičnom metodologijom. Time su tekstovi povjesničara dobili formu koja se velikim dijelom zadržala do danas.

Povjesničari su u određenim prilikama govorili o paradigmatima kako bi okarakterizirali rad povjesničara i njihove tekstove nastale u određenom vremenskom razdoblju. Međutim, termin „paradigma“ se zapravo pogrešno primjenjuje u kontekstu povijesti i historiografije. Sam izraz preuzet je iz djela Thomasa Kuhna, *The Structure of Scientific Revolutions (Struktura znanstvenih revolucija, 1960.)* u kojem se analiziraju promjene i razvoj prirodnih znanosti. Kuhn pretpostavlja kako je u određenim trenucima tijekom povijesti znanosti došlo do korjenitih promjena teorijskih pretpostavki i metodološke prakse koje čine bit znanstvenog istraživanja. Također, smatra kako postoji zajednica učenjaka i mislilaca koji slijede i istražuju ove promjene. Npr. newtonovska paradigma smijenila je starogrčku ptolomejsku koja se pokazala nedostatnom u pružanju uvjerljivih rješenja i odgovora na ključna pitanja i probleme. Istodobno, newtonovska je paradigma utirala put novoj, nastaloj nakon promjena u svjetonazoru znanstvenika i znanosti općenito.

Ipak, ovakva sloga među učenjacima očito ne postoji u povijesnoj znanosti. Prošlost nam otkriva kako postoji velika raznolikost u načinu na koji se povijest istražuje, tumači i piše, što je aktualno i danas. Usprkos tome, postoje određeni modeli koji su u velikoj mjeri, ali nikako u potpunosti, dominirali povijesnim istraživanjima i djelima u određenim vremenskim razdobljima. Istaknut ćemo tri takva dominantna

modela u razdoblju od početka 19. do početka 21. stoljeća. Sva tri modela nastoje odgovoriti u kolikoj je mjeri povijest znanstvena disciplina. Prvi model nazvat ćemo rankeovskim, zbog razloga koje ćemo uskoro obrazložiti. Rankeovski model dominirao je povijesnim istraživanjima i djelima u većem dijelu svijeta tijekom druge polovice 19. i početka 20. stoljeća. Prema njemu, povijest je znanost koja slijedi pretpostavke i metode fundamentalno drugačije od drugih znanosti. Znanstveni se karakter povijesti očituje isključivo u strogom proučavanju originalnih izvora. Zadatak povjesničara nalazi se u razumijevanju specifičnih povijesnih događaja i situacija, a ne u potrazi za uzročno-posljedičnim vezama. Druga skupina modela – ovdje namjerno koristim množinu – koji su vladali većim dijelom 20. stoljeća, nastojali su pretvoriti povijest u analitičku društvenu znanost koja mora slijediti logiku istraživanja i tumačenja kakva je prisutna u znanosti općenito. Treća skupina modela – opet koristim množinu – koji su postali značajni u posljednjoj trećini 20. stoljeća u potpunosti su negirali znanstveni karakter povijesti, doživljavajući je bliskom fiktivnoj, umjetničkoj literaturi. Svaki model (ili skupina modela) treba se tumačiti u kontekstu promjena u institucionalnom i intelektualnom okruženju svoga vremena.

RANKEOVSKI MODEL

Ovaj model vezan je za tumačenje rimske povijesti Bartholda Georga Niebuhra (1776.–1831.), kao i ranonovovjekovne povijesti od strane Leopolda von Rankea (1795.–1886.), koji su težili tome da povijest postane stroga i definirana znanstvena disciplina. Povijest se ovdje prvenstveno tumači u svom njemačkom i kontinentalnom kontekstu kao *Wissenschaft* (znanost), sistematska studija i tumačenje objektivnog sadržaja – prošlosti.¹ Međutim, metoda kritičkog istraživanja koja se pripisuje Niebuhru i Rankeu nikako se ne može smatrati novinom. Ona je bila prisutna i ranije, u Europi tijekom 18. stoljeća, kao i drugim kulturama, poput Kine. Ipak, od vremena Niebuhra i Rankea prakticira se s većom dozom sistematičnosti. Povjesničari su se pozivali na Tukidida te su željeli otkriti istinu i izbjeći pogreške. Središnja i najvažnija novost ove znanstvene discipline bila je institucionalizacija povijesnih nauka. Ustanovljena je vrlo jasna granica između profesionalnih učenjaka i amatera, kao i povijesti i književnosti. Profesionalizacija je bila oblik modernizacije, procesa koji je – što je zanimljivo – započeo u Njemačkoj, a ne zemljama koje su na početku 19. stoljeća bile ekonomski i društveno razvijenije, poput Engleske, Sjedinjenih Američkih Država, Nizozemske pa čak i Francuske. Sveučilište, koje je bilo glavno središte istraživanja, osnovano je u Berlinu 1810. godine. Riječ je o instituciji čiji je sustav bio pred-liberalan, pred-demokratski, polu-autokratski i birokratiziran, po uzoru na protestantsku Prusiju. Tijekom druge polovice 19. stoljeća ovakav model sveučilišta velikim dijelom je prihvaćen u njemačkim zemljama, uključujući i onim većinski katoličkim. Također, predstavljen je i u drugim zemljama zapadnoga svijeta pa i Japanu – gdje god je povijest postala akademskom disciplinom. Ipak, rankeovski model povijesne znanosti, utemeljen na idealističkoj filozofiji i religiji, nije prihvaćen izvan Njemačke. Razlog tome bio je razvoj sekularizacijskog mentaliteta diljem zapadnoga svijeta. Rankeovski model obilježavala su proturječja koja nisu bila u skladu s težnjom da povijesna istraživanja budu strogo objektivna. Nova, „znanstvena“ povijest poslužila je kao oruđe u Njemačkoj, ali i drugim zemljama, kojim se nastojalo oblikovati nacionalni

identitet, što je često poprimilo izrazito šovinistička obilježja. Štoviše, iako je Ranke izjavio kako je „pred Bogom svaka epoha poput jednog kratkog trenutka“, povjesničari koji su slijedili rankeovski model naglašavali su superiornost zapadne nad ostalim kulturama i zanemarivali njihovu povijest prilikom svojih istraživanja. Usprkos tome, velik dio povjesničarskih djela i istraživanja krenuo je drugim smjerovima. Jacob Burckhardt iz Basela spada među profesionalne povjesničare koji su bili Rankeovi učenici. Burckhardt je ponuđen Rankeova pozicija nakon njegova umirovljenja, koju je on odbio. Za razliku od ostalih Rankeovih povjesničara Burckhardt je pisao djela vezana za kulturnu historiju, pri čemu se koristio estetikom, umjetnošću i književnim izvorima, a ne državnim dokumentima. Burckhardtov način istraživanja bio je alternativa Rankeovu modelu. Njegovo najslavnije djelo jest *Die Kultur der Renaissance in Italien (Kultura renesanse u Italiji, 1860.)* u kojem je prikazao pojavu novog, modernog, renesansnog svjetonazora, čiji se utjecaj mogao osjetiti u svim sferama svakodnevnog života, od umjetnosti do festivala i zabave. Burckhardt promatra pojavu renesansnog svjetonazora u kontekstu kulture, pri čemu ne zanemaruje utjecaj države i politike. On se u posthumno objavljenom *Weltgeschichtliche Betrachtungen (Razmišljanja o svjetskoj povijesti)* distancirao od trijumfalnog duha koji je krasio dominantni povjesničarski svjetonazor te je zaničevao postojanje filozofije povijesti hegelovskog ili rankeovskog tipa. Izrazito konzervativan i vezan za rodni Basel i njegove patricijske institucije, Burckhardt je izrazio bojazan prema oblicima nacionalizma koji su bujali izvan granica Švicarske te pojavama masovnog društva i masovne kulture. Zanimljivo je spomenuti kako se za razliku od Rankea, Burckhardtovo djelo danas i dalje proučava i analizira. Švicarska vlada nedavno je pustila u distribuciju nove novčanice od 1000 franaka na kojima se nalazi Burckhardtov lik. Strogo razgraničenje između tumačenja dokumentarnih dokaza s jedne te oralnih i književnih tradicija s druge strane, nestalo je pojavom Julesa Micheleta i njegove povijesti francuskih „ljudi“. Riječ je o djelu u kojem je autor, posluživši se mogućnostima svoje imaginacije, kroz izrazito nacionalističku i demokratsku perspektivu rekonstruirao francusku povijest od srednjega vijeka do Francuske revolucije. Također postoji velik broj neakademske povjesničara, poput Thomasa Carlylea i Thomasa Babingtona Macaulaya, čija je djela prihvatila i čitala šira javnost, baš kao i djela profesionalnih povjesničara, poput Rankea i Theodora Mommsena. Isto tako, kao i u ranijim razdobljima, postojala je raširena pojava popularne, narodne povijesti. Gotovo sve ove historije, akademske i neakademske, pripovijedale su priče, odnosno svoj su sadržaj predstavljale u formi naracije.

MODELI DRUŠTVENIH ZNANOSTI

- a) Rano razdoblje, od oko 1890. do oko 1945. godine
 Namjerno koristim plural, jer postoji nekoliko vrlo raznolikih pristupa društvenim znanostima koji se međusobno razlikuju prema nacionalnoj liniji. Rankeovski model se do kraja 19. stoljeća našao na meti brojnih kritika iz međunarodnih krugova. Kritika se uglavnom svodila na dva problema: prvi problem rankeovskog modela bilo je njegovo vrlo usko područje istraživanja koje se odnosilo na politička zbivanja. Pritom su kulturni i socijalni čimbenici ostali zanemareni, iako su važni za razvoj industrijskog društva, u kojem su izrazito važnu ulogu igrale široke narodne mase. Karl Lamprecht² je 1890. godine u Njemačkoj pokrenuo slavni *Methodenstreit* (rasprava o metodi), objavljivanjem prvog sveska svoje

Deutsche Geschichte (Njemačka povijest) gdje je ocrtao dva tisućljeća njemačke povijesti unutar društvenog i kulturnog konteksta. Drugi problem rankeovskog modela krio se u Rankeovu narativnom pristupu koji je izbjegavao tumačenje uzročno-posljedičnih veza. Za Lamprechta je Rankeova metodologija bila zastarjela. Povijest ne može biti znanost ako samo prepričava tijek događaja. Ona mora analizirati taj tijek događaja i otkriti zakonitosti koji vladaju povijesnim razvojem. Ova ideja nije bila originalno Lamprechtova. Već su je prije formulirali takozvani pozitivisti, neakademici Auguste Comte i Henry Thomas Buckle, čija je tumačenja povijesnih zakonitosti prihvatilo nekoliko profesionalnih povjesničara. Koncept razvoja povijesti koji je bio prisutan u djelima Karla Marxa i Friedricha Engelsa bio je vrlo sličan onome pozitivista, što su žestoko negirali. No, marksizam je u 19. stoljeću uglavnom bio ideologija radničke klase, posebice u Njemačkoj. Marksistički koncept povijesti i društva je u akademskim krugovima prihvaćen tek u 20. stoljeću.

Razvoj povijesti kao društvene znanosti u Francuskoj ne može se tumačiti bez nemjerljivog utjecaja sociologije Emilea Durkheima. Njegovo djelo, *Les règles de la méthode sociologique* (Pravila sociološke metode, 1895.) – koje je postavilo temelje sociologije kao znanstvene discipline u Francuskoj – bilo je izravan napad na metodologiju povijesne znanosti, kodificiranu u rankeovskom duhu u standardiziranome priručniku Charlesa Seignobosa i Charlesa Langloisa. Prema Durkheimu, povijest mora slijediti jednaku logiku i principe istraživanja kao i ostale znanosti. Henri Berr je nedugo nakon toga, 1900. godine, pokrenuo publikaciju *Revue de synthèse* (Revija sinteza) koja je pozivala na istraživanje „totalne historije“. „Totalna historija“ je bila koncept prema kojem bi se znanstvenici za proučavanja i istraživanja prošlosti trebali poslužiti i ostalim društvenim znanostima. Ovdje su uspostavljeni temelji za djelovanje Luciena Febvrea i Marca Blocha koji su 1929. godine pokrenuli publikaciju *Annales d'histoire économique et sociale* (Anali za ekonomsku i društvenu povijest).

Za razliku od Durkheima, povijest je prema Febvreu i Blochu zauzimala središnje mjesto među znanostima koje proučavaju čovjeka. Međutim, njihov pristup prema povijesti kao humanističkoj znanosti znatno je drugačiji od historicizma rankeovskog modela. Rankeovski historicizam doživljavao je državu kao najvažniju instituciju kojoj su ostali aspekti društva podređeni. No, Febvre i Bloch, kao i njihovi nasljednici iz škole *Annales*, razbili su granice među tradicionalnim znanstvenim disciplinama kako bi ih integrirali u znanosti o čovjeku. Izraz „znanosti“ namjerno je u pluralu kako bi se naglasila množina znanstvenih disciplina među kojima su se nalazile i društvene znanosti. Ova težnja širokom, interdisciplinarnom pristupu bila je već poprilično izražena u Febvreovoj prvoj disertaciji iz 1911. godine³ i Blochovu djelu *Les rois thaumaturges* (Magični dodir kraljeva) iz 1924. godine. Febvreova disertacija o protestantskoj reformaciji u francuskoj pokrajini Franche-Comté, promatra regiju u njezinoj cjelini, geografski, politički, vjerski, ekonomski – kroz sve čimbenike koji se međusobno dodiruju i isprepliću. Blochov *Les rois thaumaturges* proučava magične činove ozdravljenja francuskih i engleskih kraljeva, pri čemu se prvenstveno fokusira na mentalni aspekt i svjetonazor u njihovu širem društvenom kontekstu. Bloch se u svome *La société féodale* (Feudalno društvo, 1940.) bavio feudalizmom, ne kroz političke, već prvenstveno društvene i kulturne aspekte. Ovaj naglasak na mentalitetima odigrao je glavnu ulogu u Febvreu djelu *Le problème de l'incroyance au XVIe siècle: La religion de Rabelais* (Problem nevjerovanja u 16. stoljeću: Rabelaisova religija, 1942.) gdje je iskoristio specifični jezik vremena kao „mentalno oruđe“ kako bi analizirao vjerske svjetonazore.

Slično školi *Annales*, u Sjedinjenim Američkim Državama je iz reakcije protiv rankeovskog modela nastao novi oblik povijesne znanosti, tzv. nova historija.⁴ Njezini inicijatori bili su Frederick Jackson Turner, sa svojom disertacijom o američkome graničnom području, James Harvey Robinson i njegovo tumačenje povijesti u kontekstu europskih intelektualnih i kulturnih krugova te Carl Becker s analizom političkih ideja. Novi historičari zalagali su se za interdisciplinarni pristup povijesti koji je bio nešto drugačiji od škole *Annales* i durkheimovskog rigoroznog pristupa znanosti. Charles Beard je u svojoj *An Economic Interpretation of the Constitution of the United States* (*Ekonomska interpretacija ustava Sjedinjenih Američkih Država*, 1913.) prezentirao ekonomsku klasu kao važan čimbenik u političkim analizama. Međutim, Beard i Carl Becker postali su svjesni subjektivnih elemenata koji su neizbježni prilikom povijesnih istraživanja. Iako su novi historičari pisali o povijesti iz perspektive društvenih reformi, ignorirali su pitanje rase, a ženama su se bavili tek marginalno, usprkos tome što je Mary Beard bila koautorica popularnog djela *The Rise of American Civilization* (*Uspon američke civilizacije*, 1926.), zajedno sa svojim suprugom Charlesom. Ovdje bi trebalo spomenuti W. E. B. Du Boisa i njegovu *Black Reconstruction* (*Crna rekonstrukcija*, 1935.), unatoč tome što nije pripadao novim historičarima jer je u svome djelu primijenio marksistički pristup sociološkim i ekonomskim pitanjima kako bi istaknuo važnost bivših crnih robova u rekonstrukcijskom razdoblju SAD-a nakon građanskog rata.

Konačno, sociologija Maxa Webera, koji je preminuo 1920. godine, imala je podjednak utjecaj na djelatnost povjesničara u Njemačkoj kao i ona Durkheima u Francuskoj. No, njezin utjecaj osjetit će se tek mnogo kasnije, što ćemo uskoro i vidjeti. Weberov sociološki pristup povijesti bio je više povjesničarski nego Durkheimov. Hermeneutička tradicija, koja naglašava *Verstehen* (razumijevanje) nasuprot obrazlaganju, u Njemačkoj je ostala snažna. Njemačka akademska zajednica strastveno je odbacila Lamprechtovu inicijativu zbog filozofskih razloga, jer je označila prekid s tradicijom njemačkog idealizma, te političkih, jer se doživljavala kao prijetnja polu-autokratskoj nacionalističkoj orijentaciji koja je intelektualno i politički distancirala Njemačku od demokratskog Zapada. Ipak, početkom 20. stoljeća pokrenuta je publikacija *Vierteljahrsschrift für Wirtschafts- und Sozialgeschichte* (*Tromjesečnik za ekonomsku i društvenu povijest*). Publikacija je trebala poslužiti kao svojevrsni međunarodni forum za povjesničare koji su njegovali interdisciplinarni pristup povijesti te su stoga objavljivani članci na njemačkom, francuskom, engleskom i talijanskom jeziku. Međutim, nakon izbijanja Prvoga svjetskog rata objavljivani su samo njemački tekstovi, usredotočeni na upravnu i političku povijest. Važno je istaknuti kako je, usprkos naglasku na interdisciplinarnosti, u časopisu *Annales* povijest predstavljena prvenstveno kroz ekonomske čimbenike. Ovo je bio slučaj i s poljskim časopisom *Roczniki Dziejow Spoecznych* (*Anali za društvenu i ekonomsku povijest*) koji su 1931. godine pokrenuli Franciszek Bujak i Jan Rutkowski, dvojica povjesničara koji su bili izrazito orijentirani prema školi *Annales*.

b) Povijest kao društvena znanost, od oko 1945. do 1968. godine

Na ovim primjerima vidjeli smo kako je odnos povijesti i društvenih znanosti bio labav i eklektičan. No, uskoro će postati izrazito sistematičan. Nakon 1945. godine promijenio se globalni politički kontekst. Sjedinjene Američke Države izašle su iz rata kao dominantna ekonomska i politička svjetska sila, a zapadna Europa i Japan

postale su politički, ekonomski i vojno ovisne o njima. Istočna Europa integrirana je politički i ekonomski u sovjetsku sferu, pri čemu su povjesničarima nametnute stroge ideološke smjernice. Razdoblje između kraja rata 1945. i naftne krize 1973. godine u zapadnoj je sferi – uključujući zapadnu Europu i Japan – bilo obilježeno iznimnim prosperitetom, što je dovelo do smirivanja napetosti u društvu, na klasnim linijama. Ovakav tijek događaja u SAD-u je slavljen kao pobjeda kapitalizma koja se odrazila i na transformaciju društvenih znanosti. Povjesničari su s velikim samopouzdanjem govorili o konsenzusu – smatrali su da je kapitalizam smirio klasne sukobe i stvorio besklasno društvo.

Ovakav optimizam jasno je izrazio Walt Rostow u svojim *Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto* (*Faze ekonomskog rasta: Ne-komunistički manifest*, 1962). Rostow tvrdi da je sličan proces prisutan u svim modernim i modernizirajućim društvima. Konačno, slobodna tržišta trebala bi stvarati demokratske oblike vlasti. Dva su koncepta fundamentalna za ovakve oblike društvene znanosti. Prvi naglašava ulogu kvantifikacije, a drugi snagu modernizacije. Povijest je zamišljena kao znanost kojom vlada logika istraživanja prisutna kod ostalih znanosti. Središnji aspekt povijesti više nije bio dokumentiranje događaja, kao u slučaju rankeovskog modela, već identifikacija socijalnih struktura i makrohistorijskih procesa te promjena koje vode konstantno modernizirajućem društvu, pri čemu se „modernitet“ definira prema oblicima koje smo prethodno naglasili. Iako su američki povjesničari koji su se orijentirali prema novoj društvenoj znanosti samo u rijetkim slučajevima bili marksisti, svi su naglašavali važnost i prvenstvo ekonomije u svojim istraživanjima. Ovo je bio slučaj i s francuskim povjesničarima iz druge generacije škole *Annales*, koji su 1946. godine preimenovali svoju publikaciju u *Annales. Economies. Sociétés. Civilisations. (Anali. Ekonomije. Društva. Civilizacije)*.⁵ Novi naslov naglasio je njihov širok pristup povijesti, ali i važnu ulogu ekonomije, gotovo determinističku. Izvan i unutar akademskih krugova, narativna historija bila je dominantna, kao i u novim medijima poput filma i radija.

Poslije 1945. godine u SAD-u i Francuskoj postojala je tendencija da se društvena znanost i znanost općenito tumače u nešto užem, pozitivističkom kontekstu, što je bilo u suprotnosti s prethodnom generacijom i radom Charlesa Bearda, Carla Beckera, Luciena Febvrea, Marca Blocha, te Henrija Pirennea u Belgiji. U Francuskoj se posebice javilo materijalističko tumačenje povijesti u obliku paleoklimatologije i ljudske biologije. Francuska društvena povijest 1960-ih godina velikim je dijelom ovisila o kvantifikaciji, poput demografskih studija koje su od masovnih podataka nastojale rekonstruirati „totalnu historiju“ pojedine regije. Vjerojatno najambicioznija kvantitativna studija 1960-ih godina bila je *Les paysans de Languedoc* (*Seljani Languedoca*, 1966.) Emmanuela Le Roya Ladurieja. Dugi dijelovi ovoga teksta bili su „povijest bez ljudi“, statistička analiza međuodnosa dugih ciklusa rasta populacije i cijena hrane procijenjenih prema Malthusovu principu. *Seljani Languedoca* objavljeni su iste godine kada i Le Roy Laduriejeva paleoklimatološka studija, u kojoj je, počevši s godinom 1000. uz pomoć materijalnih izvora (poput godova drveća) rekonstruirao povijest klimatskih promjena.⁶ Le Roy Ladurie vrlo je dogmatski ustvrdio kako se povijest koja se ne oslanja na brojčane podatke ne može smatrati „znanstvenom“. Nedugo zatim distancirao se od ove tvrdnje. Sličan statistički i ekonomski pristup prakticirali su Robert Fogel i Stanley Engerman prilikom rada na djelu *Time on the Cross* (*Vrijeme na križu*, 1974.),

studiji o ekonomskoj isplativosti robovlasništva na američkome Jugu. Fogel i Engerman u potpunosti su zanemarili kulturalne čimbenike koji su mogli utjecati na kvalitetu života među robovima. Ovakva orijentacija dobila je snažan poticaj pojavom računala kao novog oruđa u povijesnim istraživanjima. U svome pregledu povijesnih trendova, koji je izradio za UNESCO, Geoffrey Barraclough je napisao: „Potraga za brojčanim dokazima nesumnjivo je najutjecajniji novi trend u historiografiji, najvažniji čimbenik koji razlikuje povijesnu praksu 1970-ih od one iz 1930-ih godina.“⁷ No, kao što ćemo vidjeti kasnije, kada je 1979. godine Barraclough pisao ovaj pregled, društvena se povijest velikim dijelom odmaknula od svoje općinjenosti brojevima. Usprkos tome, u SAD-u je kvantitativni pristup i dalje igrao važnu ulogu pri provođenju statističkih modela na studijama o politici (podaci o biračkome tijelu), demografiji, urbanizaciji i ropstvu. Slično se dogodilo u francuskoj školi *Annales*. Prilikom rada na studijama o tzv. mentalitetima unosili su tisuće svjedočanstava u računalo kako bi izmjerili razinu sekularizacije doživljaja smrti i smrtnosti u Parizu 17. i 18. stoljeća.⁸

Fernand Braudel, najutjecajniji povjesničar druge generacije škole *Annales*, uglavnom je izbjegavao kvantifikaciju u svojim nastojanjima da otkrije dugotrajne procese i strukture, tzv. *longue durée*, gdje su kulturalni elementi uglavnom ostali zanemareni. Braudellov najvažniji doprinos povijesnoj znanosti bio je njegov komparativni, transnacionalni pristup, vidljiv u njegovoj klasičnoj studiji o Mediteranu te monografiji *Civilisation matérielle, économie et capitalisme, XVe-XVIIIe siècles (Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam od XV. do XVIII. stoljeća)*. Velika je zasluga škole *Annales* odmicanje od okvira nacionalne povijesti koja je bila dominantna među povijesnim studijama. Umjesto nacionalne povijesti proučavali su regionalnu ili čak međunarodnu, kao u Braudellovu slučaju. Također su se oslobodili i zapadnjačkog trijumfalnog duha koji je obilježavao modernizacijske teorije. Iako je 1930-ih godina postojalo zanimanje za proučavanje modernog industrijskog svijeta, povjesničari iz škole *Annales* su se nakon 1945. godine gotovo u potpunosti posvetili istraživanju srednjovjekovnog i predindustrijskog ranonovovjekovnog svijeta (koji su se općenito doživljavali kao relativno statični).

Škola *Annales* institucionalizirana je 1946. godine osnivanjem šestog odsjeka na *École Pratique des Hautes Études*, reorganiziranog 1972. godine u *École des Hautes Études en Sciences Sociales*, a posvećenog procesu integracije povijesti i ostalih disciplina društvenih znanosti u jednu sveobuhvatnu „znanost o čovjeku“. „Znanost o čovjeku“ trebala je sadržavati znanstvene discipline važne u početnim godinama škole *Annales*, poput ekonomije, sociologije i antropologije, ali i znanosti poput lingvistike, semiotike, povijesti umjetnosti i književnosti te psihoanalize.

U ovome je razdoblju marksizam odigrao prvu važniju ulogu među profesionalnim povjesničarima. Marksistički su povjesničari držali važne pozicije na odsjecima za povijest na velikom broju sveučilišta diljem zapadne Europe. Zapadna Njemačka bila je iznimka. Ipak, iako tamo nije bilo povjesničara koji bi se javno izjasnili kao marksisti, marksističke ideje o socijalnoj nejednakosti i klasi svejedno su prodirale u historijski diskurs. Slična se situacija odvijala u SAD-u, ali je uzrok pomanjkanju marksista bio nešto drugačiji. Također, postojao je mali broj marksističkih povjesničara koji su ipak bili aktivni. Naravno, važno je definirati što se podrazumijeva pod pojmom „marksistički povjesničar“. Tijekom 1960-ih godina mnogi su povjesničari, koji su se

izjašnjavali kao marksisti, bili članovi Komunističke partije. U Francuskoj su to bili povjesničari poput Alberta Soboula, koji je proučavao povijest jakobinskog pokreta za vrijeme Francuske revolucije, te Pierrea Vilara, koji je bio povezan s časopisom *Annales*. U Velikoj Britaniji postojala je unutar Komunističke partije posebna povjesničarska grupa čiji su članovi bili intelektualci poput Mauricea H. Dobba, Christophera Hilla, Georgea Rudéa, Edwarda P. Thompsona, Dorothy Thompson i Erica Hobsbawma.⁹ Većina ovih francuskih i britanskih povjesničara napustili su 1956. godine Komunističku partiju nakon sovjetske invazije na Mađarsku i govora koji je Hruščov održao na 20. kongresu Sovjetske komunističke partije. Značajan broj britanskih povjesničara i dalje je ostao vjeran svojim marksističkim uvjerenjima. Za razliku od njih, francuski povjesničari poput Le Roy Ladurieja i François Fureta otvoreno su ih se odricali. Pierre Vilar, francuski marksistički povjesničar, u jednome je eseju iz 1969. godine i dalje naglašavao važnost ekonomije unutar Marxova materijalističkog tumačenja povijesti, kao i promjenjivi historijski kontekst prema kojem se ekonomija giba i oblikuje. Iako je u Velikoj Britaniji Komunistička partija bila mnogo manja nego u Francuskoj ili Italiji, ondje je marksizam imao najveći utjecaj na historiografiju. Godine 1952. britanski marksisti pokrenuli su časopis *Past & Present (Prošlost i sadašnjost)* koji nije bio pod kontrolom Komunističke partije. *Past & Present* je uskoro postao forum na kojem su se vodile rasprave između marksističkih i vodećih nemarksističkih povjesničara poput Lawrencea Stonea, T. S. Ashton, i Geoffreyja Eltona. Izbile su velike kontroverze, vezane za rasprave o krizi aristokracije i ulozi staleža za vrijeme engleskog građanskog rata. Zbog širokog interesa za društvena i kulturna pitanja, časopis je zauzeo važno mjesto u javnom životu Velike Britanije, slično kao i *Annales* u Francuskoj.

Među društvenim znanostima nipošto nije bilo konsenzusa oko metodologije i političke orijentacije. Štoviše, u tome su važnu ulogu igrale nacionalne historiografske tradicije. Važna devijacija od modela povijesti kao društvene znanosti bila je takozvana „povijesna društvena znanost“ u Zapadnoj Njemačkoj. Ovaj smjer postao je dominantan 1970-ih godina, a njegovi glavni predstavnici bili su Hans-Ulrich Wehler i Jürgen Kocka. Smjer „povijesne društvene znanosti“ navodimo u ovome dijelu teksta zbog njegova afiniteta prema trendovima koji su do 1968. godine prevladavali na Zapadu. Povjesničari su se bavili ključnim problemima vezanim za naciste, njihovim uspješnim dolaskom na vlast i načinom na koji su provodili sustav terora i nasilja uz potporu velikog dijela stanovništva. Prema njihovu konceptu modernizacije, industrijalizaciju je, kao oblik ekonomske modernizacije, trebao slijediti proces demokratizacije, kao što je bio slučaj u zapadnim društvima. Glavni problem koji je trebalo istražiti bio je takozvani *Sonderweg* (poseban put), teorija prema kojoj je razvoj njemačkog društva tekao nešto drugačije u usporedbi s ostalim zapadnim društvima. Zadaća povijesti bila je integracija Njemačke u krug demokratskog Zapada te izgradnja novog političkog i intelektualnog svjetonazora. Povjesničari su se orijentali prema američkom modelu društvenih znanosti, odakle su preuzeli mnoge elemente, uključujući i aspekte teorije modernizacije koji su bili ključni za razvoj njihove filozofije društva. Iako su se odrekli Marxa, preko sociologije Maxa Webera i kritičke teorije Frankfurtske škole, velikim su dijelom preuzeli njegova socijalna tumačenja politike i političke misli. Kritička teorija Frankfurtske škole odbacuje pozitivizam, na čije mjesto stavlja kritičku evaluaciju društvene stvarnosti u kontekstu etičkih standarda demokracije i jednakosti. Društveni

i filozofski svjetonazor njemačkih povjesničara postao je sličan onome povjesničara i sociologa iz weimarskog razdoblja koji su bili prisiljeni otići u progonstvo.

- c) „Postmodernizam“, povijest, i društvene znanosti, od oko 1968. do oko 1990. godine Tijekom 1960-ih godina zapadni se svijet našao u krizi koja je izravno utjecala na povijesnu znanost. Ova je kriza također zahvatila i zemlje istočnoga bloka, kao i tamošnju povijesnu znanost s obzirom ne to da su ondje tekstovi o povijesti bili strogo kontrolirani. Kriza je nastala zbog kritike postojećeg društvenog i političkog stanja i sustava. Prvi znakovi krize javili su se u SAD-u s pojavom pokreta za rasnu ravnopravnost i rastućom opozicijom ratu u Vijetnamu. Godina 1968. bila je vrhunac krize s masovnim studentskim prosvjedima i bunama tamnoputih Amerikanaca koje su izbijale po gradovima. Iste godine ubijen je Martin Luther King, a u gradovima širom svijeta – kao što su Berkeley, Pariz, Zapadni Berlin, Tokio, Mexico City – dogodili su se veliki nemiri. Godine 1968. dogodilo se i Praško proljeće. No, nezadovoljstvo se nije odnosilo samo na pitanja ljudskih prava i rata u Vijetnamu, već i na cjelovito moderno društvo. Porasla je svijest o okolišu. Uništavanje okoliša bilo je povezano s kapitalističkom ekonomijom kojom je dominirala svijest o neprekinutom, kontinuiranom rastu. Također, razvio se feministički pokret koji je promatrao zapadnu civilizaciju i povijest u kontekstu ženske podčinjenosti u svim aspektima života. Svi ovi prosvjedi uglavnom su propali. Umjesto utopijskih snova o novom, boljem svijetu, došlo je do reafirmacije staroga sustava. Međutim, ovaj sustav se više nije uzimao zdravo za gotovo.

Koliko su ovi događaji utjecali na historiografiju? Mnogo. Zapadnjačka povijesna sociologija i većina marksističkih povjesničara – osim reformatora, poput Edwarda P. Thompsona – gledali su na povijest kao na znanost i ujedinjavajući proces koji će dovesti Zapad do njegova vrhunca. Obje ideje su sada dovedene u pitanje. Nova orijentacija historiografije velikim se dijelom temeljila na kritici moderne zapadnjačke kulture. Ovo se odrazilo na metodu i sadržaj povijesnih istraživanja. Ideja znanosti bila je povezana s modernom kulturom. Većina takozvanih postmodernističkih filozofa, kao što su Hayden White, Roland Barthes, Michel Foucault i Jacques Derrida, odbacili su tumačenje povijesti kao znanstvene discipline te su isticali retorički i fikcijski karakter prošlosti. Odbačene su ideje o objektivnosti i stvarnoj, istinitoj prošlosti. Također, promijenile su se i teme koje je povijest proučavala. Glavni promašaj povijesti kao društvene znanosti bio je u tome što se nije bavila pravim ljudima i njihovim problemima, već apstraktnim strukturama i procesima. U tom je kontekstu Lawrence Stone, jedan od ključnih nemarksističkih analitičara klasnih struktura i kompozicija u prvim brojevima publikacije *Past & Present*, možda preuranjeno proglasio propast paradigme društvene znanosti 1979. godine u članku *The Revival of Narrative (Povratak narativa)*. Ustvrdio je kako je odbačeno uvjerenje o „koherentnom znanstvenom tumačenju promjena koje su se događale u prošlosti“, koje se nalazilo u središtu koncepta povijesti kao društvene znanosti.¹⁰ Umjesto toga, mnogi povjesničari krenuli su proučavati brojne aspekte ljudskoga postojanja. Međutim, ova promjena zahtijevala je i novi pristup u povijesnoj metodologiji. Začuđujuća je promjena kod Le Roy Ladurieja. On je u potpunosti promijenio svoj pristup istraživanju, karakterističan za njegovo djelo *Seljani Languedoca*, kada je ponudio sveobuhvatnu, kvantitativnu analizu Provanse kroz nekoliko stoljeća. Godine 1975. je u novome djelu – o malome selu od jedva 200 duša, po imenu Montailou, koje se nalazilo u raljama inkvizicije – napustio model

društvenih znanosti karakterističan za njegov rad 1960-ih te se okrenuo istraživanju povijesti u čijem središtu se nalaze pojedinci i obitelji. Izvori nisu bili čvrsti brožčani podaci, već svjedočanstva seljana koja su zabilježili inkvizitori. Pripovijedanje o radnjama i iskustvima pojedinaca uglavnom je zamijenilo analitički pristup društvenih znanosti karakterističan za povijesna istraživanja 1970-ih godina.

Iako su u ovome razdoblju intelektualci diskreditirali marksizam, nova kulturno orijentirana povijest uglavnom je naginjala politički ulijevo. Kritički se odnosila prema kapitalističkom sustavu, smatrajući ga odgovornim za lokalne društvene i ekonomske nejednakosti, kao i za kolonijalizam i imperijalizam u inozemstvu. Ipak, u fokusu kritike države više nisu bili ekonomski čimbenici, već mnogo širi oblici diskriminacije s kojima se novi oblik povijesti trebao suočiti. Marksistički koncept, koji je tumačio podređenost kao rezultat političke i ekonomske prevlasti, zamijenjen je foucaultovskim koji podređenost tumači u mnogo širem kulturnom i interpersonalnom kontekstu. Nova historiografija uglavnom je odbacila znanstvenu objektivnost te je sebe promatrala kao aktivnog čimbenika u borbi protiv eksploatacije, posebice kada su u pitanju žene. Mnogi novi društveni i kulturni povjesničari 1970-ih i 1980-ih godina smatrali su kako bi historiografija trebala pomoći oslobađanju od onoga što je po njima bio represivni duh modernog zapadnjačkog društva i kulture. Tema povijesti žena odgovara ovome kontekstu te od 1960-ih počinje igrati značajniju ulogu u historiografiji. Također, ova tematika doživljava važne promjene. Od 1960-ih godina povijest žena dobiva važne institucionalne temelje pokretanjem programa ženskih studija na sveučilištima u SAD-u, kao i kasnije u Europi. Standard za proučavanje povijesti žena bila je heteroseksualna bjelkinja iz srednje klase. Sada se povijest žena otvorila novim interpretacijama. Novo tumačenje povijesti nije moglo funkcionirati s konceptom neutralnosti koji su tradicionalni akademski krugovi vrednovali u teoriji, ako već ne u praksi. Neutralnost je bila nemoguća jer su povjesničari kritizirali patrijarhalnu hegemoniju i postojeće političke odnose koji su bili prisutni u dominantnoj kulturi. Povijesna istraživanja nisu se mogla provoditi ako se u obzir nisu uzimali međudnosi muškaraca i žena. U početku se feministička historiografija koncentrirala na proučavanje položaja žena. Sada je žene promatrala u mnogo širem kontekstu. Natalie Davis je u nizu svojih djela učinila upravo to, počevši od *Society and Culture in Early Modern France (Društvo i kultura u Francuskoj tijekom ranog novog vijeka, 1975.)*, zatim u slavnom *The Return of Martin Guerre (Povratak Martina Guerre, 1983.)* te u *Women on the Margins: Three Seventeenth-century Lives (Žene na marginama: Tri života iz 17. stoljeća, 1995.)*, gdje je ponudila paralelni prikaz životnih priča jedne židovke, katolkinje i protestantkinje. Do 1980-ih godina ideja o povijesti žena zamijenjena je konceptom rodne historije, što je već bilo prisutno u Davisinim djelima. Međutim, Joan Scott, jedna od najglasnijih feminističkih teoretičarki, smatra kako „rod“ nije pojam koji postoji u stvarnosti te ga se ne može empirijski ispitati, već ga je potrebno „konstruirati“ kroz pitanja koja povjesničar postavlja. Scott u svojim esejima – objavljenima u publikaciji *Gender and the Politics of History (Rod i politika povijesti, 1988.)*, jednom od najvažnijih zbornika o feminističkoj teoriji koji je uredila Bonnie Smith – zagovara radikalni lingvistički stav. Slaže se s Derridom, koji smatra kako su tradicionalni jezik i logika uspostavili hijerarhijski poredak koji stalno podjarmljuje žene, još od početaka zapadne misli. Zbog ovih razloga feministička povijest zahtijeva novu logiku. Scott je kritizirala Garetha

Stedmana Jonesa koji je naglašavao ulogu jezika u oblikovanju društva i politike. Scott se ne slaže sa Jonesovom „misli prema kojoj je ‘jezik’ odraz jedne ‘stvarnosti’ pri čemu on nije sastavni dio te iste stvarnosti“.¹¹ Ipak, postoji proturječnost između Scottova epistemološkog relativizma i njezina istraživanja uloge žena u francuskoj politici tijekom 19. stoljeća koje je temeljeno na konkretnom istraživanju prošlosti.

Kritika zapadnjačke tradicije znanstvene racionalnosti također je odigrala važnu ulogu u postkolonijalnoj misli koja se ne može tumačiti bez svog marksističkog naslijeđa. Veliki je naglasak kritike bio na kapitalističkom globalnom tržištu te kontroli nad nezapadnjačkim ostatkom svijeta i intelektualnim tradicijama koje proizlaze iz toga. Pokretanje projekta *Subaltern Studies* u Indiji 1982. godine bio je važan pokušaj prekida s gore spomenutim tradicijama i postavljanje temelja za novu postkolonijalnu historiografiju. Ova se publikacija uklapala u nove trendove zapadnjačke historiografije o kojima smo govorili. Časopis je objavljivan na engleskom; mnogi urednici i suradnici studirali su na Zapadu i sudjelovali su u mnogim raspravama na zapadnjačkim sveučilištima, posebice britanskim. Pojam „subaltern“ preuzet je iz bilješki Antonija Gramscija koje su nastale tijekom njegova izdržavanja zatvorske kazne. *Subaltern Studies* bili su kulturalna revizija marksizma te su svoja istraživanja usredotočili na niže slojeve indijske populacije poput nižih kasta. Međutim, najveći naglasak bio je na seljacima koje su tradicionalni historioografi koji proučavaju indijsku naciju uglavnom zanemarivali. Za razliku od talijanskih mikrohistoričara, indijski su se povjesničari odmaknuli od istraživanja koncepta nacije te se usredotočili na proučavanje lokalnih i regionalnih tema u kojima su seljačke bune igrale važnu ulogu. U thompsonovskom smislu, seljaci su stvarali vlastitu povijest.

Sastavni dio ovih promjena u historiografiji bili su i takozvani kulturni obrat i lingvistički obrat.¹² Oba su negirala ideal istinitosti u povijesti tvrdnjom kako su sva povijesna svjedočanstva određena kulturno i jezično, bez ikakve povezanosti s pravom prošlosti koja nije postojala sve dok je nije konstruirao povjesničar. Smatralo se kako jezik ne reflektira stvarnost, već je naprotiv – stvara. Ne postoji „Arhimedova točka“ prema kojoj se prošlost može rekonstruirati. Zbog toga postoje brojne interpretacije prošlosti, pri čemu se nijedna ne može provjeriti ili opovrgnuti. Neki su indijski postkolonijalni mislioci promatrali zapadnjačku znanost u kontekstu zapadnjačkog imperijalizma i rasizma bijelaca. Ashis Nandy naglašavao je destruktivni karakter ovakve znanosti, kao i sekularnih težnji koje je njegovala, a koje smatra odgovornima za strahote 20. stoljeća. Nandy je zagovarao povratak mitološkim oblicima pamćenja prošlosti.¹³

U svakom slučaju, povjesničari se nisu pretjerano odazvali pozivu da napuste kritičke metode rada. Zagovornici postmodernizma – originalno Francuzi, a kasnije uglavnom Amerikanci – bili su većinom teoretičari književnosti, na udobnim akademskim pozicijama, koji se nisu bavili proučavanjem povijesti. Kada bismo se osvrnuli na postmodernističku i postkolonijalnu debatu o historiografiji – pri čemu su mnogi povjesničari preispitali svoj način rada – pozitivna posljedica bilo je izrazito proširenje opsega povijesnih istraživanja. Proučavanje novih tema zamijenilo je prijašnje zanimanje za politiku u užem smislu, kao i fokus društvenih znanosti na impersonalne strukture i procese. Istraživani su mnogi aspekti ljudske egzistencije, poput osjećaja i psiholoških stanja, nižih i viših društvenih klasa te marginaliziranih skupina ljudi. Povijest žena i rodna historija najviše su dobili na značaju, kao i proučavanje odnosa između spolova.

Ipak historiografske debate donijele su i negativne posljedice. Zanemarivan je politički, ekonomski i društveni kontekst bez kojega se sadašnji svijet, obilježen nekontroliranim i divljim promjenama, ne može razumjeti i tumačiti.

U ovome dijelu važno je spomenuti dva pristupa povijesti koji su se odmaknuli od širokog opsega društvenih znanosti, pritom ne prihvativši radikalne epistemološke ideje kulturnog i lingvističkog obrata. Zagovornici povijesti svakodnevnoga života (*Alltagsgeschichte*) u Njemačkoj su zbog metodologije odbacili koncept povijesne društvene znanosti. Željeli su povijest koja se bavi ljudskim bićima od krvi i mesa, a ne anonimnim društvenim strukturama i povijesnim procesima. Koristili su računala, ne kako bi organizirali brojeve i statističke podatke, već kako bi prikupili svjedočanstva te kroz njih istražili i shvatili živote pojedinaca. Rezultat ovog načina rada bila je društvena povijest, ali društvena povijest s ljudskim licem. *Microstoria* (mikrohistorija) je predstavljala sličan pokret u Italiji. Prema mikrohistoričarima, Carlu Ginzburgu i Giovanniju Leviju, glavni zadatak koncepta *microstoria* jest „otvoriti povijest ljudima koji bi inače drugom metodologijom bili zanemareni“, kao i „razjasniti povijesnu uzročnost na nivou manjih grupa ljudi, gdje se odvija većina svakodnevnog života“. Postojale su sličnosti među mikrohistoričarima i njemačkim *Alltagsgeschichte* povjesničarima u pogledu političkog i metodološkog svjetonazora. Međutim, za razliku od Nijemaca, mikrohistoričari su imali čvrstu institucionalnu bazu u publikaciji *Quaderni storici* (*Povijesne bilješke*). Također, važno je naglasiti kako su mikrohistoričari, za razliku od njemačkih povjesničara svakodnevice, počeli kao članovi Komunističke partije. Smatrali su kako je socijalna nejednakost glavna karakteristika svih društava u prošlosti, ali su istodobno odlučili reagirati protiv marksističke doktrine zbog dva razloga. Prvi je autoritarni aspekt postojećih komunističkih stranaka. Drugi, koji su stalno naglašavali, bilo je njihovo razočaranje marksističkim makrohistorijskim konceptima. Povijesti su ponovo željeli dati ljudsko lice, zbog čega su se pobunili ne samo protiv tradicionalnog marksizma, već i protiv analitičkih društvenih znanosti i škole *Annales*. Braudelova kuća povijesti, kako je naziva Levi, ima mnogo soba koje omogućuju raznolike pristupe i koncepte – ali u njima ne žive ljudi. Mikrohistoričari su žestoko odbacili epistemološki relativizam postmodernističkih teoretičara povijesti te su naglašavali kako postoji povijesna zbilja izvan tekstova i dokumenata. Prema njima, cjelokupno znanje i informacije o prošlosti dostupne su, do određene mjere, zahvaljujući posredovanju, ali su podložne racionalnoj logici po kojoj funkcioniraju znanstvena istraživanja.

Druga važna pojava proizašla iz rasprave o historiografiji bila je veći naglasak na memoriji kao važnom aspektu povijesnog istraživanja, pri čemu memorija nije označavala ono što je bilo, već ono što se pamti kao važna komponenta u nastanku kolektivnog identiteta.¹⁴ Mnogi priznati francuski povjesničari iz škole *Annales* sudjelovali su u nastanku publikacije *Les Lieux de mémoire* (*Mjesta pamćenja*, 1986.–1993.), sastavljene od sedam tomova. *Mjesta pamćenja* predstavila su pristup povijesti koji se nije slagao s načelima uspostavljenima u početnoj fazi škole *Annales*. Smatralo se kako povijest francuske nacije ne može biti adekvatno predstavljena narativom koji se temelji na dokumentima i dokazima, već je trebalo uključiti i slike – sjećanja koja su Francuzi imali o svojoj prošlosti. Više nije bila važna prošlost koja se dogodila, već prošlost koja je zapamćena. Takvu prošlost često nije moguće provjeriti ili dokazati.

Naravno, na neki je način ovo oduvijek bio slučaj. Povijesna memorija, zapravo često izmaštana, oblikovala je kolektivne identitete. Ovo je bio veliki odmak od historijske profesionalnosti rankeovskog modela iz 19. stoljeća, kao i modela društvenih znanosti i znanstvene metode iz 20. stoljeća.

Ipak, jedno upozorenje. Transformacija historijske misli koja je predstavljena u ovome tekstu, posebice u posljednjih nekoliko desetljeća, tek je jedan dio priče o razvoju povijesne znanosti. Velik dio struke izvan, ali djelomično i unutar sveučilišnih krugova slijedio je mnogo tradicionalnije metode rada. *American Historical Association* (*Američka povijesna udruga*) slijedila je nove historiografske ideje o kojima smo upravo govorili. Suparničko *Historical Society* (*Povijesno društvo*) osnovano je 1998. godine s ciljem „da bude slobodno od žargoniziranih debata i političkog utjecaja koji su distancirali veliki broj čitatelja i ugasili njihovo zanimanje za povijesnu struku“. Međutim, utjecaj novoosnovanog *Historical Society* nije bio velik, iako su članovi bile neke važne ličnosti iz područja povijesti, ali i drugih znanosti.

HISTORIOGRAFIJA U POSTMODERNOM SVIJETU

Propast Sovjetskog Saveza između 1989. i 1991. godine stvorila je novi kontekst za historiografiju. Međutim, utjecaj ovog događaja bio je postupan. Glavni pravci nove kulturne povijesti, kao i oblici feminističke misli koji su se razvili tijekom 1980-ih godina nastavili su funkcionirati kao i prije. Kao što smo naglasili, osvrnemo li se, vidjet ćemo kako su postmoderne rasprave obogatile historiografiju. Povijest se sada bavila mnogim aspektima svakodnevnog života i društva koji su prije bili zanemareni. Ipak, kao što smo također naglasili, zanemareni su neki drugi aspekti izrazito nužni za razumijevanje promjena koje su se dogodile u svijetu nakon 1990. godine. Ako su tradicionalna historiografija i neki oblici historiografije modela društvenih znanosti negirali ulogu kulture, tako je i nova kulturna povijest ignorirala politiku i analizu društvenih struktura i procesa. Mikrohistorijski pristupi, široko prihvaćeni u razdoblju neposredno prije 1990. godine, činili su se nekako uskogrudnima. Teška stvarnost svijeta preobraženog globalnom ekonomijom nije se mogla tumačiti mikrohistorijskim isključivim proučavanjem lokalnog i marginaliziranog pojedinca. Također, kritika Zapada odvijala se iz pozicije zapadnjačkoga svjetonazora, usprkos tome što su postmodernistički i postkolonijalni mislioci kritizirali modernu zapadnjačku civilizaciju. Postkolonijalne rasprave odvijale su se na zapadnjačkim jezicima, prvenstveno engleskom, među intelektualnom elitom (čiji pripadnici nisu imali veze s nižim društvenim klasama) koja je postala dijelom zapadnjačkih sveučilišnih krugova. Štoviše, postkolonijalna kritika odbacivala je znanstvenu racionalnost i prosvjetiteljske ideje kao i zapadnjačka kritika.

Tijekom 1990-ih godina važne publikacije prepoznale su ograničenosti svojih proteklih uredničkih perspektiva. Časopis *Annales* izbacio je podnaslov *Economies. Sociétés. Civilisations.* (*Ekonomije. Društva. Civilizacije.*) i zamijenio ga s *Histoire. Sciences Sociales.* (*Povijest. Društvene znanosti.*). Rečeno je kako je prijašnji naslov preuzak te da povjesničari trebaju blisko surađivati ne samo s ekonomistima i sociolozima, već i s učenjacima iz drugih znanstvenih disciplina.¹⁵ Iako je zapravo takva praksa bila cijelo vrijeme prisutna, sada je i službeno potvrđena. Već se u jednom uvodniku iz

1989. godine govorilo o krizi među društvenim znanostima te kako su sve ideologije – poput marksizma, strukturalizma i kvantifikacije (koja se također doživljavala kao ideologija) – izgubile svoj kredibilitet. Rascjep između makrohistorije i mikrohistorije trebalo je savladati. Poslije tog uvodnika članci su poprimili izrazito globalnu perspektivu. „Globalno“ se nije odnosilo na sveobuhvatne analize društava, već na istraživanje lokalnih društava i kultura iz cijeloga svijeta. Iako nisu zanemarivali teme poput seksualnosti, roda i ropstva, one nisu bile u središtu pažnje, kao što su bile američke ili britanske publikacije. Časopisi koji su nekoć bili marksistički, poput *History Workshop* (*Povijesna radionica*) i *Quaderni Storici* (*Povijesne bilješke*) sada su odbacili marksističke koncepte društva i povijesti. Godine 1995. je *History Workshop* izbacio podnaslov *A Journal of Socialist and Feminist History* (*Časopis za socijalističku i feminističku povijest*) i nije ga zamijenio drugim. Kao što je uredništvo objasnilo, „politički uvjeti u kojima smo djelovali promijenili su se do neprepoznatljivosti u četrnaest godina otkada smo modificirali impresum“.¹⁶ Nijedna od važnijih američkih publikacija, poput *American Historical Review* (*Američki povijesni pregled*), *Journal of Interdisciplinary History* (*Časopis za interdisciplinarnu povijest*), *Social Science History* (*Povijest kao društvena znanost*), *Social History* (*Društvena povijest*), *Journal of Modern History* (*Časopis za modernu povijest*), i *Comparative Studies of History* (*Komparativne povijesne studije*) nije funkcionirala prema ideološkim smjernicama europskih publikacija o kojima smo upravo govorili. Američki časopisi su se do 1990-ih godina oslobodili koncepta modernizacije koji je promicao zapadnjački ili, točnije, američki trijumfalizam.

Propast Sovjetskog Saveza omogućila je neobuzdano širenje zapadnjačkoga kapitalizma i zapadne kulture diljem svijeta. Teorije modernizacije koje su iznjedrile društvene znanosti nisu u potpunosti nestale, što najbolje dokazuju ideje Francisca Fukuyame, američkog politologa. Fukuyama je u svome eseju „The End of History“ („Kraj povijesti“) nakon propasti sovjetskoga komunizma predvidio globalno, ali postepeno širenje slobodnog tržišta američkog tipa i demokratskih institucija. Nije se ostvario univerzalni mir koji je predvidio po završetku Hladnoga rata, kao ni globalizacija ekonomije praćena političkom demokratizacijom. Međunarodni sukobi preuzeli su nove oblike. Umjesto sukoba država javili su se decentralizirani sukobi poput otpora kulturnim utjecajima koji su pratili ekonomsku globalizaciju. Samuel Huntington predstavio je pesimističnu protutezu u svome *The Clash of Civilizations* (*Sukob civilizacija*).¹⁷ Huntington ne promatra budućnost u kontekstu ekonomskog ili civilizacijskog sukoba, već predviđa beskonačne okršaje između Zapada i vodećih ne-zapadnih civilizacija, prvenstveno islamskog svijeta. Sada su se, dva desetljeća poslije, oba predviđanja djelomično pokazala istinitima. Moćne ekonomske sile, prije svega globalni kapital s jedne, te kulturni otpor razvoju novog poretka s druge strane. Međutim, nijedan u potpunosti ne opisuje situaciju u kojoj se sada nalazimo. Penetracija financijskog kapitala u sve dijelove svijeta očita je i nepobitna, kao i promjene načina života i društvenih odnosa koje je uzrokovala. Istodobno nailazi na modifikacije i otpor. Postoje razlike među teorijama modernizacije i teorijama globalizacije. Teorije modernizacije zanemaruju mogućnost sukoba i predviđaju nesmetano prihvaćanje svih aspekata društva i kulture prema modernim zapadnjačkim standardima. Prema teorijama globalizacije, sastavni dio ovakva procesa su otpor i raznolikost te pritom treba uzeti u obzir kulturne čimbenike i lokalne tradicije.

Naglasili smo kako je kulturalizam doprinio proširenju obzora povijesne znanosti, kao i njegove nedostatke. Lingvistički obrat je, po mom mišljenju, učinio malo za naše razumijevanje povijesti. Napao je očitu tvrdnju kako je znanje o povijesti uvijek posredovano, ali je iz toga zaključio kako nema pouzdanog znanja. Ispravno je ukazao na ograničenja racionalnog istraživanja, ali onda ga je u potpunosti odbacio. Riječ je o fenomenu koji nam slabo pomaže shvatiti svijet u kojem živimo. Konačno, postoji fundamentalna proturječnost u većem dijelu postmoderne misli. Postmodernisti smatraju kako je njihov zadatak emancipacija ljudskih bića od represivne kulture i društva. Ali pritom preuzimaju velik dio antidemokratske desničarske ideologije Nietzschea i Heideggera, a samim time i njihovu kritiku prosvjetiteljskih ideja. Postmodernisti u prosvjetiteljskoj predanosti razumu vide instrument totalitarne kontrole čovječanstva koji Ashis Nandy i mnogi drugi smatraju odgovornim za strahote 20. stoljeća. Sumit Sarkar, jedan od pokretača *Subaltern Studies*, napustio je grupu i projekt nakon što su prihvatili mnoge ideje postmodernizma. Sarkar je upozorio kako mnoge ideje za koje se Indijci bore – poput rušenja sustava kasta, liberalizacije žena, postizanja veće razine socijalne pravde – „postaju delegitimizirane odbacivanjem ideja prosvjetiteljstva“.¹⁸

BILJEŠKE

- 1 Za detaljnije obrazloženje vidi Leopold von Ranke, *The Theory and Practice of History*, uredio Georg G. Iggers (London, 2011.).
- 2 Vidi Roger Chickering, *Karl Lamprecht: A German Academic Life 1856-1915* (Atlantic Highlands, 1993.).
- 3 Lucien Febvre, *Philippe II et la Franche-Comté: étude d'histoire politique, religieuse et sociale* (Paris, 1911.).
- 4 Vidi Ernst A. Breisach, *American Progressive History: An Experiment in Modernization* (Chicago, 1993.).
- 5 Vidi Peter Burke, *The French Historical Revolution: The Annales School 1929-1989* (Cambridge, 1990.).
- 6 Emmanuel Le Roy Ladurie, *Histoire du clima* (Paris, 1967); izdanje na engleskom: *Time of Feast. Times of Famine* (New York, 1971.).
- 7 Geoffrey Barraclough, *Main Trends in History* (New York, 1979.), 89.
- 8 Michel Vovelle, *Piété baroque et déchristianisation* (Paris, 1973.); Pierre Chauvu (ur., et. al.), *La Mort à Paris* (Paris, 1978.).
- 9 Harvey J. Kaye, *The British Marxist Historians* (Cambridge, 1984.).
- 10 Lawrence Stone, „The Revival of Narrative: Reflections on a New Old History“, *Past and Present* 85 (1979.), 3-24.
- 11 Joan Scott, „On Language, Gender and Working Class History“, u: *Gender and the Politics of History*, ur. Bonnie Smith (New York, 1988.), 1-11.
- 12 Victoria E. Burnell i Lynn Hunt, ur., *Beyond the Cultural Turn: New Directions in the Study of Society and Culture* (Berkeley, 1999.); Gabrielle M. Spiegel, ur., *Practicing History: New Directions in Historical Writing after the Linguistic Turn* (New York, 2005.).
- 13 Ashis Nandy, „History's Forgotten Doubles“, *History and Theory* 34/2 (1995.), 44-46.
- 14 Vidi Pierre Nora, ur., *Les Lieux de mémoire* (Paris, 1986.-1993.); Izdanje na engleskom: *Rethinking France* (Chicago, 2001.). Također, vidi i publikaciju *History and Memory*.
- 15 Vidi „Histoire et sciences sociales, un tournant critique?“ *Annales* 43/2 (1988.), 291-3; također ibid., „Histoire et sciences sociales. Tentons l'expérience“, ibid., 44-46 (1989.), 1317-1323; dopuna uvodniku iz 1994. godine.
- 16 „Editorial: 'Change and Continuity'“, *History Workshop Journal* 39 (1995.), iii.
- 17 Samuel Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order* (New York, 1996.).
- 18 Pročitajte Sumit Sarkar, „The Decline of the Subaltern in Subaltern Studies“ u njegovom *Writing Social History* (Delhi, 1997.), citirano u: Georg Iggers, Q. Edward Wang, i Supriya Mukherjee, *A Global History of Modern Historiography* (Harlow, England, 2008.), 289.

Pro Tempore

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 8/9, 2010.-2011.

Pro Tempore

Časopis studenata povijesti
godina VII, broj 8-9, 2010-2011.

Glavni i odgovorni urednik
Filip Šimetin Šegvić

Počasni urednik
André Burguière

Uredništvo
Tomislav Brandolica, Marko Lovrić,
Andreja Piršić, Filip Šimetin Šegvić,
Nikolina Šimetin Šegvić, Stefan
Treskanica

Urednici pripravnici
Marta Fiolić, Kristina Frančina, Sanda
Vučićić

Redakcija
Tomislav Brandolica, Marta Fiolić,
Kristina Frančina, Marko Lovrić,
Andreja Piršić, Nikolina Šimetin Šegvić,
Filip Šimetin Šegvić, Stefan Treskanica,
Sanda Vučićić

Tajnica uredništva
Martina Borovčak

Recenzenti
dr. sc. Damir Agičić
dr. sc. Ivo Banac
dr. sc. Zrinka Blažević
dr. sc. Ivan Botica
Miodrag Gladović, d.i.e.
dr. sc. Borislav Grgin
dr. sc. Mirjana Gross
dr. sc. Željko Holjevac
dr. sc. Nenad Ivić
Branimir Janković, prof.
dr. sc. Bruna Kuntić-Makvić
mr. sc. Hrvoje Klasić
dr. sc. Isao Koshimura
dr. sc. Mirjana Matijević Sokol
dr. sc. Hrvoje Petrić
dr. sc. Radivoj Radić
Danijel Rafaelić, prof.
dr. sc. Drago Roksandić
dr. sc. Relja Seferović
dr. sc. Boris Senker
Marina Šegvić, prof.
dr. sc. Božena Vranješ-Šoljan

Lektura i korektura
Marta Fiolić
Ana Jambrišak
Vedrana Janković
Nikolina Kos
Marko Pojatina
Tihomir Varjačić
Tajana Vlaisavljević

Dizajn i priprema za tisak
Tomislav Vlainić
Lada Vlainić

Prijevodni s engleskog jezika
Tomislav Brandolica
Jelena Krilanović
Tina Kužić, prof.
Marko Lovrić
Marija Marčetić
Judita Mustapić
Andrea Pečnik
Marko Pojatina
Prijevodi s njemačkog jezika
Sara Katanec
Mirela Landsman Vinković
Azra Plićanić Mesić, prof.
Filip Šimetin Šegvić
Prijevodi s francuskog jezika
Marta Fiolić
Tea Šimičić
Marina Šegvić, prof.
Mihaela Vekarić
Prijevodi sa slovenskog i srpskog jezika
Krešimir Matešić
Prijevodi s talijanskog jezika
Marina Šegvić, prof.

Izdavač
Klub studenata povijesti - ISHA
Zagreb

Tisak
ZT ZAGRAF

Naklada
Tiskano u 300 primjeraka

ISSN: 1334-8302

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim
radovima izražavaju isključivo stavove
autora i ne predstavljaju nužno stavove
i mišljenja uredništva i izdavača.

Izdavanje ovog časopisa financijski su
omogućili:
Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu,
DTM GRUPA d.o.o.,
NARCOR d.o.o.,
TRANSPORTI KRAJAN d.o.o.,
HEMA d.o.o.,
KEMOKOP d.o.o.,
EUROGRAF d.o.o.,
Privatne donacije: S. S., M. F., prof.
dr. Drago Roksandić, Marko Lovrić,
Filip Šimetin Šegvić, Nikolina Šimetin
Šegvić, Tomislav Brandolica.

Redakcija časopisa Pro tempore svim
se donatorima iskreno zahvaljuje na
financijskoj podršci!
Redakcija se također posebno
zahvaljuje gospodinu Zlatku Ožboltu,
dia na trudu i pomoći. Zahvaljujući
njemu, put do izdavanja ovog broja
bio je mnogo lakši. Gospodinu Zoranu
Ivankoviću isto tako dugujemo veliku
zahvalu što nam je izašao u susret
prilikom tiskanja časopisa.

Časopis se ne naplaćuje.

Adresa uredništva:
Klub studenata povijesti - ISHA
Zagreb
(za: Redakcija Pro tempore),
Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb

E-mail:
pt.redakcija@gmail.com
phillip.simetinsegvic@gmail.com